

מהדרין

רש"י (כא: ד"ה מהדרין) כותב: "והמהדרין אחר המצוות עושין נר אחד". משמע שמפרש ד"המהדרין" הוא מלשון מחזרין אחר המצוות. ורש"י על הרי"ף כותב: "והמהדרין את המצוות". מפרש "מהדרין" מלשון מהדרי מצוות - הידור מצוה.

הרי"ח כותב: "פירוש המהדרין מהדרי מצוות כדאמרינן (ב"ק ט:): להידור מצוה עד שליש במצוה". בחידושי הגרי"ז הלוי (חנוכה פ"ד הל"א) כתב לפרש את דברי הרי"ח, דאין חיוב להדר בנר חנוכה כמהדרין וכמהדרין מן המהדרין, כיון דהידור מצוה עד שליש במצוה, ובנר חנוכה הרי לעולם ההידור יותר משליש (דביום השני מדליק פי שניים מהחיוב וכן הלאה), וממילא דאינו מחויב בהידור זה אלא שזה משובח ומהודר.

אולם נראה, שאין הרי"ח בא להגיד שאין חיוב בנר חנוכה להדר יותר משליש, אלא שבא לפרש מה זה "מהדרין", וע"ז אמר מהדרי מצוות, ולאפוקי מפירוש רש"י שעל הגמ', אבל לא בא לומר דאין חיוב במהדרין דנר חנוכה, דהם שני עניינים נפרדים. ד"הידור מצוה עד שליש" הנאמר בב"ק הוא בכגון אתרוג יותר נאה, אבל במהדרין של חנוכה הוא שמוסיף אור ע"י הוספת נרות ואין זה הידור בגוף הדבר שחייב בו, אלא שזו תקנה מיוחדת בהוספת נרות שיש מהדרין ויש מהדרין מן המהדרין. לשון הרמב"ם (חנוכה פ"ד ה"א) כלשון הרי"ח: "והמהדר את המצוה".

מי שיש לו בליל ג' שני נרות בלבד

מי שאין לו בליל ג' דחנוכה אלא רק שני נרות - כמה ידליק? מביא הרב שך שליט"א (זצ"ל) בספרו אביעזרי בשם בית הלוי שידליק נר אחד שהוא עיקר החיוב. וכותב ע"ז אביעזרי, שידליק שני נרות, ויש הידור בהדלקת שני נרות אף ביום השלישי, דאם אינו יכול לעשות ההידור כולו בשביל זה לא יעשה כלל? שיעשה כמה שיכול. כדברי בית הלוי כתבו גם החי"א והמשנ"ב (תרע"א סק"ה) ובשעה"צ שם. ובדבר טענתו של אביעזרי י"ל, דהנה כתבו התוס' (כא: ד"ה ומהדרין):

נראה לר"י דב"ש ובי"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים. אבל אם עושה נר לכל אחד אפי' יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא, שיסברו שכך יש בני"א בבית.

וא"כ תוס' אומרים שצריך היכרא כשמוסיף והולך או מחסר והולך כנגד הימים הנכנסים והיוצאים, ולא סתם סימן אלא שבזה ידעו כמה ימים נמשך הנס ויהא פרסומי ניסא ושבח להקב"ה. ולכן כתבו הפוסקים שמי שאין לו בליל ג' אלא רק שני נרות שידליק רק נר אחד, דבזה שידליק שני נרות אין ההיכר של הגדלת הנס, ולתוס' צריך היכרא בזה.

קבעום ועשאום ימים טובים בהלל ובהודאה

שבת (כא:): "מאי חנוכה דתי"ר וכו' ". ומסביר רש"י (ד"ה מאי): "על איזה נס קבעוה". ואומרת הגמ': "בכ"ה בכסלו וכו' קבעום ועשאום ימים טובים בהלל ובהודאה". מפרש רש"י: "לא שאסורים במלאכה (ולכן אין לומר חג שמח אלא ימי חנוכה שמחים) אלא לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה". **משמע שרש"י סובר שגם קריאת ההלל וגם אמירת על הניסים בהודאה נתקנו על הנס של פך השמן**, שהרי בהמשך הברייתא מובא סיפור נס פך השמן ולא נס נצחון המלחמה, ועל נס פך השמן קבעו הלל ועל הניסים (וצ"ע מדוע לא מוזכר ב"על הניסים" במפורש נס פך השמן).

בספר תורת זרעים כתב, שהודאה והלל לה' על נס הוא דוקא **בנס של הצלת ישראל שרואים בה יד ה' וגבורתו**. וכך אומרים ב"על הניסים": "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופרקן כהיום הזה". ואילו נס פך השמן הוא נס רוחני וסמלי של טהרה, וע"ז לא אומרים הלל והודאה אלא רק על תשועת ישראל, ויש להביא ראיה לדבריו מפרשת בשלח (יד, ל-לא): "ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים" - ישועת ישראל, "וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים" - גבורת ה' ואמונה שה' עוזר לנו. ואז נאמר "אז ישיר". ולכן ב"על הניסים" מזכירים את ישועת ישראל וגבורת ה'. ודבריו דלא כדברי רש"י שהלל והודאה נתקנו על נס פך השמן - נס רוחני שגם עליו אפשר לברך.

לפי התורת זרעים הסבר שאלת הגמ' "מאי חנוכה" הוא, שכיון שפרק "במה מדליקין" עוסק בנרות, אז שואלת הגמ' מדוע בחנוכה קבעו להדליק נרות? וע"ז תירצו ע"ש נס פך השמן שאירע בשמן. אבל לא שנס פך השמן הוא סיבת תקנת אמירת הלל והודאה.

הגמ' (כג.) אומרת: "אריי יום ראשון הרואה מברך ב' ומדליק מברך ג', מכאן ואילך מדליק מברך שתיים וכו' מאי ממעט ממעט זמן. ונמעט נס, נס כל יומי איתיה". ופירש רש"י (ד"ה כל): "שהרי כל שמונה הדליקו מן הפך". אי"כ משמע שהברכה היא על נס פך השמן וכדברי רש"י דלעיל.

הרי"ף (ט:) כותב: "לשנה אחרת קבעום ח' ימים טובים בהלל ובהודאה, והלכך מברכינן אניסא כל יומא ויומא מתמניא יומי דחנוכה, הואיל ובכל יום ויום היה הנס מתחדש באותו פך של שמן". מוכח גם ברי"ף דהברכה שמברכין כל יום על הנס "שעשה ניסים" הוא על הנס של פך השמן, שבכל יום ויום היה הנס מתחדש באותו פך שמן. ומבואר כרש"י שאמירת הלל והודאה בחנוכה היא על נס פך השמן.

אמירת "על הניסים" בתפילה

רש"י (שם) כתב שעשאוים ימים טובים בהלל ובהודאה - לקרות הלל ולומר על הניסים בהודאה. מבואר בדבריו דאמירת על הניסים בהודאה בתפילה היא מעיקר תקנת ימי חנוכה דתקנו לומר על הניסים בתפילה. וכן סובר השו"ע, ולכן הביא הלכה זו של אמירת על הניסים בהלכות חנוכה.

הרמב"ם לא הביא זאת בהלכות חנוכה. בפ"ג ה"ב וה"ג כותב: "ומפני זה התקינו חכמים וכו' שיהיו שמונת הימים האלו וכו' ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות". ולא הזכיר דין אמירת על הניסים בתפילה. ואילו בהלכות תפילה (פ"ב ה"ג) מזכיר זאת, וז"ל: "בחנוכה ובפורים מוסיפים בהודאה על הניסים". בפורים אין תקנה לומר על הניסים מדין פורים אלא שיש ד' מצוות בפורים ויש גם דין לומר על הניסים, וזה דין בהלכות תפילה לומר מעין המאורע בכל הבבלי והירושלמי לא מוזכר דין אמירת על הניסים, והמקור של הרמב"ם הוא בתוספתא (ברכות ג, יד): "כל שאין בו מוסף כגון חנוכה ופורים ערבית שחרית ומנחה מתפלל י"ח ואומר מעין המאורע בהודאה". משמע שאין זו תקנה מיוחדת מהלכות חנוכה, אלא הלכה בהלכות תפילה להזכיר בתפילה מעין המאורע. ולכן הרמב"ם הזכיר זאת בהלכות תפילה ולא בהלכות חנוכה. ואילו רש"י סובר שאמירת על הניסים היא מעיקר דין חנוכה וזהו "קבעום ועשאוים וכו' בהלל ובהודאה". ולכן דין זה מהלכות חנוכה.

הגמ' בשבת (כד.) אומרת: "איבעיא להו מהו להזכיר של חנוכה בברהמ"ז". ואומר רש"י: "בתפילה פשיטא לן, שהרי להלל ולהודאה נקבעו כדאמרינן לעיל". רש"י לשיטתו שאמירת על הניסים מעיקר תקנת חנוכה.

תוס' (ד"ה מהו) כותבים: "בתפילה פשיטא ליה דמזכיר, משום דתפילה בציבור הוא ואיכא פירסומי ניסא, אבל בברהמ"ז שבבית ליכא פירסומי ניסא כולי האי". התוס' לא כותבים כרש"י, דלתוס' אמירת על הניסים לא מדיני חנוכה אלא מהלכות תפילה, ולכן כתבו טעם אחר.

כיצד הרמב"ם יפרש את הברייתא "קבעום וכו' בהלל ובהודאה"? כותב נמוקי מהרא"י, שהרמב"ם יפרש "הלל" - כפשוטו, "והודאה" היינו הדלקת נר חנוכה וברכותיה שזו הודאה על נס. ובפסקי ריא"ז (בשבת) כתב בהלל ובהודאה כולל הודאה על נס בהדלקת הנרות וגם אמירת על הניסים.

ברכות ההדלקה והדלקה בביהכנ"ס

השו"ע (תרעז, ז) פוסק שמדליקין נרות חנוכה בביהכנ"ס ומברכין משום פרסומי ניסא. מקור למנהג זה מופיע לראשונה בריב"ש. והקשה בשו"ת חכם צבי (סימן פח), הרי לדעת השו"ע (תכב, ב) אין מברכין על הלל בר"ח כיון דהוי מנהג, ומדוע כאן מברכין על מנהג? ותירץ, **זלפרסם הנס חשוב מאוד לכן מברכין**.

ואומר היעב"ץ (במור וקציעה סימן תרעב): **בכל המצוות הברכה היא לא מעיקר המצוה**, כגון הנחת תפילין גם ללא ברכה הוי הנחה, והברכה היא על המצוה. ולכן אם המצוה היא מנהג לא מברכים. אבל **בחנוכה הברכה היא מעיקר המצוה**, ובלי הברכה לא ניכר שעושה מצוה. בהדלקת נר בלי ברכה לא ניכרת המצוה (שמא לצורכו הוא עושה), ולכן הברכה עושה את המצוה למצוה, וכיון שהברכה היא מעיקר המצוה וגם משום פירסומי ניסא לכן אומר השו"ע שמברכין על הדלקת נרות בביהכנ"ס.

ועוד, שקי"ל ספק ברכות להקל, אבל בברכות חנוכה אין אומרים זאת מפני שהברכה היא מעיקר המצוה, ולכן מברכין על נרות חנוכה בביהכנ"ס אע"פ שאין חיוב מדין התלמוד, ודמי לספיקא, מפני שהברכה מעכבת דהיא מעיקר המצוה משום פרסומי ניסא. הרמב"ם (חנוכה פ"ג ה"ב) כותב שאם עבר זמן הדלקת נרות לא מדליק, ואילו השו"ע (סימן תרעב) פוסק ש"מדליק והולך כל הלילה". המג"א והפר"ח כתבו שידליק בלי ברכה. וקשה מדוע לשו"ע יברך הרי "ספק ברכות להקל", אלא שבברכות שבנר חנוכה אין אומרים "ספק ברכות להקל" משום פרסומי ניסא, והברכות מעכבות דהם לפרסומי ניסא, דבלי הברכות יאמרו לצורכו הוא מדליק, ולכן אפי' בספק יברך.

שמן זית

הרמב"ם לא מזכיר שצריך להדליק בשמן זית לא בנר חנוכה ולא בנר שבת. השו"ע בהלכות שבת (רסד, ו) מזכיר שמצוה מן המובחר להדליק בשמן זית. באר הגולה ציין שהמקור הוא תוס' בשבת (כג.), שהגמ' אומרת: "אמר אביי מריש הוה מהדר מר אמשחא דשומשמי אמר האי משך נהורא טפי, כיון דשמע להא דריב"ל מהדר אמשחא דזיתא אמר האי צליל נהוריה טפיי". ואומרים התוס' (ד"ה מריש) שדברי אביי מוסבין על נר חנוכה,

"ואבל לנר שבת פשיטא דשמן זית מצוה מן המובחר לפי שנמשך אחר הפתילה טפי מכולהו".

ואילו בשו"ע בהלכות חנוכה לא מזכיר הלכה זאת ששמן זית עדיף, ורק הרמ"א (תרעג, א) מזכיר זאת וז"ל: "ומיהו שמן זית מצוה מן המובחר וכו', ונוהגין במדינות אלו להדליק בנרות של שעוה כי אורן צלול כמו שמן". וכתב ע"ז המשני"ב (סק"ד): "ומ"מ מצוה בשל שמן טפי מנרות של שעוה, דע"י השמן נעשה הנס". וצ"ע, דהגמ' לא הזכירה טעמא דבשמן זית נעשה הנס אלא "דצליל נהוריה טפי". היחידים שמוזכרת בהם הסיבה הזאת "שנעשה בו נס" הם המאירי והמהר"ל. וז"ל המאירי (שבת כא.): "ממה שכתבנו למדנו שנרות של שעוה מותרות לנר חנוכה, ומ"מ נוי מצוה הוא לעשות בשמן אחר שהנס היה בשמן".

השד"ח (מערכת חנוכה סוף אות ה') מביא את ר"מ אריק שאומר שעכשיו כשנתגלה המאירי אין להדליק אלא רק בשמן זית.

בנשמת אדם (כלל קנד סימן צד) דן אם עדיף להדליק בנרות שעוה כמספר הנרות שבכל יום או עדיף להדליק בכל יום בשמן זית נר אחד בלבד. ואומר ש"המהדרי"ן מוזכר בגמ' ושמן זית מוזכר רק במהר"ל, ולכן אין להניח את ההידור שבגמ' ולעשות את ההידור של המהר"ל (וע"ע בפוסקים שדחו את דברי המהר"ל).

נשאלתי בענין פתילות המוכנסות לתוך מצופים, באופן שפתילות אלה מצופות בשעוה - אם הדלקה עושה מצוה אז ברגע הראשון השעוה דולקת ולא השמן. מה דינם? ולהלכה רשאי להדליק בהם בברכה.

נר חנוכה ונר שבת

הגמ' בשבת (כג.): אומרת: "אמר רבא פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום בביתו". רש"י (ד"ה שלום) מפרש: "והכי אמרינן לקמן (כה.): ותזנח משלום נפשי זו הדלקת נר בשבת שבני ביתו מצטערין לישב בחושך". א"כ הסיבה להדלקת נר שבת היא שלום בית, שבני ביתו מצטערין לישב בחושך. מהרמב"ם פ"ה ובפ"ל מבואר שחיוב הדלקת נר בשבת הוא משום כבוד ועונג שבת. וא"כ איך יפרש הרמב"ם את הגמ'?

ומצאתי במאירי (כג.): בשם י"מ: "ויש מפרשים מצד אשתו שהמצוה מסורה לה". דמאתר דנר חנוכה הבעל מדליק, ונר שבת האשה מדליקה, לכן נר ביתו ונר חנוכה נר שבת עדיף משום שלום ביתו. והיינו דהאשה תקיים מצוותה להדליק נר שבת, וזהו השלום בית שלא יריבו זה עם זה למה הוא מקיים מצוותו ולא היא מצוותה.

וז"ל הרמב"ם (חנוכה פי"ד הי"ד):

היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו וקדוש היום נר ביתו קודם משום שלום ביתו, שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו. גדול השלום שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום. היינו דאין הרמב"ם מפרש כרש"י שלום בית שבני ביתו מצטערין לישב בחושך, דא"כ מה זה שייך לשלום בין איש לאשתו, אלא דמפרש כמאירי, דהריב הוא בין איש לאשתו מי יקיים את מצוות היום, וע"ז אמרין שלום ביתו עדיף, שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו, ולכן עדיף שהיא תעשה מצוותה.